

ԿՐԹՆԱ-ԲԱՐԱՅԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾ

ԵՒ ... ԱՐԴԻ ՄԱՐԴԸ

Իմացական ճանաչումները կախում ունենին զգայարանական գործունեություններէն. ասիկա հոգեբանական հիմնական սկզբունք մըն է, ըստ որուն հոգիին և մարմնին նիւթական միացումով տեղի կ'ունենայ իմանալի ծանոթութիւններու հաւաքումը: Ինչ որ մեր մտքին մէջ կ'ամբարենք իրեն հըմտութիւն, կ'առնենք նիւթերու դասակարգին պատկանող բաներէ: Աստուած որ զուտ հոգի է, ստեղծութեանը գերազույն է, վասնզի ստեղծիչ մը միշտ աւելի է ստեղծութեան. հետեւաբար Աստուած արարածներէն և զգալի իրերէն աւելի վեր և գերազույն: Իր էությունը և յատկութիւնները զգայարաններու աշխարհին չեն պատկանիր, ուստի ճանաչելի չեն ուղղակի և գրական պատկերներով: Միտքը կրնայ բարձրանալ Աստուծոյ Բնութեան և կատարելութեան ճանաչումին, միմիայն անուղղակի տեսիլներով, որոնք կարելի է ունենալ զգալի իրերու միջոցաւ: Նիւթերու դասէն յառաջ եկած մտածումներ ուղղակի կը վերաբերին այդ դասին, հետեւաբար պարտին բարեփոխուիլ և ապա Աստուծոյ յատկացուիլ:

Այս բարեփոխումը կարելի կ'ըլլայ երեք ձևերով: —

1. — Via affirmationis որ արարածներու մէջ գոյութիւն ունեցող կատարելութիւններ Աստուծոյ կը վերագրէ:

2. — Via remotionis որ կը վերցնէ Աստուծոյ վերագրումը կատարելութիւններէն այն ինչ որ անկատար է և սահմանաւոր:

3. — Via eminentiae որ կը հաստատէ թէ այդ յատկութիւնները գոյութիւն ունին իր մէջ անհունորէն աւելի բարձր չափով քան ինչ որ են արարածներու մէջ:

Այս եռաձև պրոցէսը անհրաժեշտ է որովհետեւ

Ա) Աստուած անհունորէն կատարեալ է:

Բ) Մարդկային մտքին բնոյթը կ'ար-

տոնէ միայն մտածումներ որոնք կը ըզխին նիւթերու դասակարգին պատկանող բաներէ:

Գ) Բանի որ Աստուած է հաստիչը աւելն բանի, հետեւաբար պարզ է թէ Ան վեր է որեւէ կարգի պատկանող արարածէ:

Kant կ'ըսէ թէ բանականութիւնը մեզ կը մղէ ընդունելու գոյութիւնը գերազանցեալի մը որ հիմն է ամէն ճշմարտութեան: Այս սահմանումը, բանականութենէն բխած զուտ մտածում մըն է, որ կը պարունակէ բոլոր ճշմարտութիւնները ներկայացնող բան մը, առանց կարեւոր ուրոշելու անոնցմէ ունէ մին. որովհետեւ, որոշելու կամ սահմանելու համար պարտինք անհրաժեշտաբար զգայարաններու աշխարհէն օրինակ մը ընտրել, զգալի՝ առարկայ մը, և ոչ թէ այլաստեալ բան մը որ Իրերք չի կրնար զգալի առարկայ մը ըլլալ:

Չենք կրնար Գերազույն էակը նկատուող մէկու մը վերագրել ունէ մին այն յատկութիւններէն որոնց միջոցաւ կը ներկայացնենք մեր փորձառութեան ենթակայ բաներ, խուսափելով վարքագիտական յղացքներէ: Սակայն այդ յատկութիւնները կը վերագրենք Իր՝ աշխարհի հետ ունեցած յարաբերութեան, արտոնելով մենք մեզի սեմպոլիք մտածումներ միայն, որոնք իրապէս լեզուի հետ կապ ունին և ոչ թէ առարկաներու հետ: Եթէ աշխարհը նկատենք Գերազույն կամքի մը և Հասկացողութեան մը գործը, զայն նմանցուցած պիտի ըլլանք ժամացոյցի մը, նաեւ մը, բանակի մը որոնք այն յարաբերութիւնը ունին ժամացործին, նուր, ինչ յարաբերութիւն որ ունի զգալի աշխարհը Անձանթիւն, որուն՝ այս ձևով պիտի չճանչնանք ինչպէս որ է ըստ ինքեան, այլ՝ յարաբերաբար աշխարհին ուրուն մէկ մասնիկն ենք: Այսպիսի ճանաչում մը արդիւնք է նմանութեան. սակայն անշփոթ նմանութեան մը պարագային, — թէ և Գերազույն էակին մասին մեր մտածումը կրնայ որոշ ըլլալ — պիտի չուենանք բացարձակ սահմանում մը, արուած ըլլալով որ արդէն կը սահմանենք զԱյն յարաբերաբար աշխարհին և մեր անձերուն:

Նման դժուարութիւններ կը յարուցանէ Mansel՝ Անիկա կ'ըսէ թէ ոչ մէկ ստորոգելի աւելի որոշ կերպով Աստուծոյ կրնայ վե-

բազրուիլ քան այն թէ՛ Ան է նախապատ-
ճառը սահմանաւորէ չափներու, Ինք ըլլալով
անսահման: Բայց պատճառականութեան
զաղափարը կը պարունակէ եզրեր որոնք
գոյութիւն չեն կրնար ունենալ Աստուծոյ
մէջ, վասնզի երբ երեք միժ յղացքներ
Պատճառը, Բացարձակը և Անսահմանը իր-
ատորոգելիներ կը վերագրուին միեւնոյն Գե-
րագոյն էակին, առոնք իրար կը հակասեն:
Անկարելի է որ պատճառ մը բացարձակ
ըլլայ, և բացարձակը պատճառ մը: Պատ-
ճառը գոյութիւն ունի յարաբերաբար իր
արդիւնքին. բացարձակի գաղափարը կը
պարունակէ կարելի գոյութիւն մը անջատ
ամէն յարաբերութենէ: Եթէ փորձենք ան-
տեսել այս ակնյայտ հակասութիւնը՝ ժա-
մանակի մէջ յաջորդութեան գաղափարը
ներկայացնելով, և ենթադրելով թէ բա-
ցարձակը նախ գոյութիւն ունի ըստ Դեք-
տան, և յետոյ է որ պատճառ մը կրնայ
ըլլալ, այդ պարտադրին անսահմանին գա-
ղափարը կը կասեցնէ մեզ: Ինչպէս է որ
անսահմանը ունէ բան կրնայ ըլլալ, երբ
միշտ եղած չէ այդպէս: Եթէ պատճառա-
կանութիւնը գոյութեան կերպ մըն է, այն
որ գոյութիւն ունի առանց պատճառ ըլլա-
լու Անսահման չէ. այն որ պատճառ մը
կ'ըլլայ, կ'անդրանցնի իր նախկին սահմա-
ները: Բանականութիւնը կը ստիպէ մեզ
ընդունել թէ Աստուածային Բնութիւնը ըլ-
լալով բարձրագոյն կերպով կատարեալ,
գործ է ուն բազադրութենէ, ուստի և պարզ
է: Բայց այսպիսի հաստատում մը կը նշա-
նակէ Աստուծոյ վերագրել յատկութիւննե-
րու յոգնականութիւն մը, կամ մտածողին
և մտածումին մէջ զատորոշում մը ընել:
Բացարձակը ոչ միայն անկարող է ուրիշ
ունէ բանի հետ էական յարաբերութեան,
այլ՝ իր բնութեան կազմին հետեանքով,
անկարող է պարունակել էական յարաբե-
րութիւններ ինք իր մէջ: Եթէ չընդունինք
բացարձակին մէկ ու նոյն ըլլալու հանգա-
մանքը, այն առեւն հարկադրաբար պիտի
պարտաւորուինք ընդունիլ յարաբերու-
թեանց յոգնականութիւն մը (pluralité), կա-
րելի չէ միտել միութեան սկզբունքը որ
յառաջ կուգայ տարբեր մասերու, զանա-
զան յատկութեանց կուտակումէն:

Այս բոլոր առարկութիւնները կը յենին
այն ենթադրութեան վրայ թէ, որովհետեւ

մեր գիտութիւնը արդիւնք է սահմանաւոր
բաներու առնչութեամբ ունեցած մեր փոր-
ձառութեանց գումարին, ուստի ստեղծուած
կատարելութեան մը գաղափարը կը պա-
րունակէ անկատար կերպ մը որ արարածին
կը պատկերայն, այնպէս որ այդ կատարե-
լութիւնը Աստուծոյ վերագրել կը նշանակէ
կերպն ալ Անոր վերագրել: Հետեւ Kanit երբ
կ'ըսենք թէ Աստուած հանճարեղ է, ըսել
կ'ուզենք թէ Աստուած ալ զգայաբաններու
միջոցաւ կ'իմանայ: Եթէ Աստուծոյ վերա-
գրենք ստեղծուած աշխարհին մէջ զբա-
նըւող կատարելութիւններ, կ'ըմբռնենք թէ
իր մէջ առոնք չունին և ո՛չ մին այն սահ-
մանութիւններ որոնք վերագրութեան ա-
րարածներու մէջ: Չառնելով Աստուծոյ կը
յատկացնենք նմանութեամբ:

Այս առարկութիւնները նոր չեն: Միջ-
նադարու միջագոյն մտածողներէն մին,
Moses Maimonides, նման հարցեր յարուցած
է հաւատալով Աստուծոյ պարզ էութիւն
մը ունենալու ազանդին: Միջնադարեան
այս մտածողն ալ հետագային ըսած է թէ
Աստուծոյ բնութեան մասին ունէ տեղե-
կութիւն մտրդկային քանականութեան սահ-
մանէն անդին է:

De Potentia մէջ Aquinas կ'ամփոփէ
մտածողին կարծիքները հետեւեալ ձեով:—
Բարի, իմաստուն, արդար, հայն, ստորո-
գելիները Աստուծոյ առնչութեամբ կրնան
երկու ձեւերով գործածուիլ:

Ա. — Ստորագելիներ որոնք ազդե-
ցութեան նմանութիւն մը կը ցուցնեն: Ս-
րինակ, Աստուծոյ իմաստուն կ'ըսենք ոչ
թէ որովհետեւ իմաստութիւնը իր մէջ է,
այլ որովհետեւ իր ազդեցութեան մէջ կ'ե-
րկի իմաստութիւնը. իրրի իմաստուն Աստ-
ուած մը կը գործէ, որիչ խօսքով ամէն
մարդու կ'առաջնորդէ իր յարմար նպատա-
կին: Դարձեալ, կ'ըսուի թէ ապրող Աստ-
ուած մըն է որովհետեւ կը գործէ իբրեւ ապ-
րող էակ մը, վասնզի իր կամքով կը գործէ:

Բ. — Բացասումի միջոցաւ:

Երբ կ'ըսենք որ Աստուած կ'ապրի,
ըսել չենք ուզեր թէ կեանքը իր մէջ է,
այլ՝ Աստուած չունի գոյութեան այն ձեւ
որ ունին անկենդան բաներ: Նմանապէս,
երբ կ'ըսենք թէ Աստուած հանճարեղ էակ
մըն է, ըսել չենք ուզեր թէ հանճարը իր
մէջ չէ, այլ՝ Ան չունի գոյութեան այն

կերպը զոր ունին անբան կենդանիներ, ևն. . .
Անուշիանցի այս երկու բացատրու-
թիւնները կը գտնէ անբաւարար և առա-
քելիւր Առաջինը երկու պատճառներով:

Նախ, որովհետեւ այս բացատրութեան
համաձայն ո՛չ մէկ տարբերութիւն կայ երբ
ըսենք թէ Աստուած իմաստուն է, Աստ-
ուած բարկացած է, կամ Աստուած կրակ
է: «Բարկացող է» կ'ըսուի վասնզի կը
գործէ իբրեւ բարկացող մէկը, պատժելով,
— ինչպէս կ'ընեն բարկացած մարդեր:
Դարձեալ, կ'ըսուի թէ «կրակ է», որովհե-
տեւ իբր կրակ կը գործէ երբ կը սրբագոր-
ծէ, և կրակը այդ կ'ընէ ինքնաբերաբար:
Այս տեսակ հաստատում մը հակառակ է
ուղղափառ դաստիարակչին, հակառակ է մար-
քարէնիստ, սուրբերու, Եկեղեցւոյ հայրե-
րուն Աստուծոյ մասին ունեցած տեսակէ-
տին:

Յետոյ, եթէ ընդունինք թէ արարած-
ներ միշտ գոյութիւն չեն ունեցած, չենք
կրնար ըսել թէ Աստուած իմաստուն կամ
յարի էր արարածներու գոյութենէն առաջ:
Որովհետեւ բացայայտ է թէ Նախ քան ա-
րարածներու գոյութիւնը Ան ոչ մէկ աղ-
գեցութիւն ունեցաւ, ո՛չ իմաստուն, և ոչ
ալ բարի: Արդ, այսպէս ըսել կը նշանակէ
հակառակ ըլլալ հաստատ և ճշմարիտ հա-
ւատքին: Արարածներու գոյութենէն առաջ,
Աստուած հաւասարապէս իմաստուն էր,
անտարակուսելիորէն ունէր այն բոլոր ըս-
տորութիւնները որոնք կը վերագրուին իրեն,
վասնզի կրնար այդպէս գործել: Ասկէ կը
հետեւի. թէ իմաստութիւնը Աստուծոյ մէջ
է, որովհետեւ ինչ որ Աստուծոյ մէջ է, իր
էութիւնն է: Երկրորդ բացատրութիւնն ալ
նոյն ձևով գոհացուցիչ չէ:

Քանի որ Աստուծոյ մասին մեր ունե-
ցած գիտութիւնը կը յառաջագոյի ստեղ-
ծուած բաներէ, և ասկէ անդին չանցնիր,
— մեր բանականութիւնը չարտօնէ որ ոչ
սահմանէ մը անդին անցնիլ —, Աստուծոյ
մասին մեր գիտելիքները ամբողջական չեն
կրնար ըլլալ: Ուստի կը հետեւի թէ իմաս-
տասէրներու բոլոր հաւաստումները իմաս-
տականութիւններ պիտի ըլլայուն: Օրինակի
համար, երբ առարկուի թէ ինչ որ ի զո-
քութեան կայ Աստուծոյ մէջ մեզի համար
սոսանելի կ'ըլլայ միայն այն պարագային
երբ իբրեւ գործ՝ շօշափելի, տեսանելի, ի-

մասնալի բան մեզի կ'առաջագործուի, — ո-
րովհետեւ իր միջոցաւ է միայն որ գոյու-
թիւն ունի ու է բան տիեզերքի մէջ, —
պիտի նշանակէր երկզկիմ խաբէութիւն մը
ընել:

Քիչ է թիւը այն իմաստասէրներուն
որոնք ճանչցած են և շեշտած ալ, նմա-
նութեան վարդապետութեան անհրաժեշ-
տութիւնը քննադանցութեան մէջ: Նմանա-
ղութեան նկարագիրը չըմբռնելով, շատ մը
մտածողներ վարանած են Աստուծոյ էս-
թիւնը մարդկային փորձառութեան եզրե-
րով մեկնելէ: Այսպէս ընելը, մասնաւոր
գետնի մը վրայ կեցած, որոշ տեսանկիւնէ
մը դիտելով, մարդաբանական բացատրու-
թիւն մը տալ կը նշանակէ միայն: Սակայն,
երբ կը զգուշանան զԱստուած մարդաբա-
նական հասկացողութեամբ մեկնելէ, չեն
վարանիր գիտական կամ կենսաբանական
հասկացողութեամբ մեկնելէ, կամ այդ
նկարագիրը տալէ: Պէտք է զԱստուած
անձնաւորել, զԱյն մեր պատկերին համա-
ձայն շինած ըլլալու համար: Դարձեալ,
երբ ըսենք թէ տիեզերքը մեքենայ մըն է,
զայն ստեղծողը մարդկայնացուցած պիտի
ըլլանք որովհետեւ մեքենաները կը շինուին
մարդոց կողմէ:

Նախորդ դարը նիւթապաշտութեան իր
ձգտումով, «Մեքենայի դար» ալ կը կոչ-
ուի: Ամէն օր մարդիկ ականատես կ'ըլ-
լային նոր և կարեւոր մեքենական գիւտե-
րու, նուրբ, ճարտար շինութիւններ որոնց
գործունէութիւնը անկախ էր մարդկային
ուժէն: Կ'օգտագործուէր շողփն, ելեքտրա-
կանութիւնն ու քնական ուժի ուժեր:

Տիեզերքի մէջ թաքուն ուժերու գի-
տութեան միջոցաւ վերերևումը արդիւնքն
էր ամէնիշխան ուժի մը որ ներդաշնակո-
ւէն կը գործէր ամենուրեք, անփոփոխ օ-
րէնքներով:

Դիտեցէք տպագրական մեքենայ մը,
որուն մէկ ծայրը գետեղուած է թուղթի
սպիտակ գլան մը, իսկ միւս ծայրը, կա-
նոնաւոր ծալքերով, հաշուուած, գիրքե-
րու օրինակներ, մարդկային մտքին գեղե-
ցիկ ստեղծագործութիւններով լեցուն:
Կարելի է տիեզերքն ալ նմանցնել այս մե-
քենային որուն մէկ ծայրը ձևագիր մի-
գամածն է միայն իսկ միւս ծայրը կատա-
րելութեան ձգտող մարդը, որ կը յաւակնի

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ

ԾԵՐ ԸԼԼԱԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍԸ

Ծերանալը մեր կեանքին մեծ տարօրինակութիւններէն մէկն է. այնքան տարօրինակ որ երբեմն կը դժուարանանք հաւատալու որ օր մը մենք ալ մեր կարգին պիտի ծերանանք ուրիշներուն պէս: Երեւակայեցէք թէ քսան կամ երեսուն տարիներ ետք, յանկարծ պատահամք հանդիպինք այն տղոց որոնք մեր դասնկերներն էին ատենօք, որքան պիտի զարմանանք: Այս ինչքան փոխուեր ես: Երբեմն հանգիստօր առիթներով երբ գտնազան հրաւերներու կ'ընդառաջենք զարմանքով կը տեսնենք թէ հիւրընկալ տանուէրէն մինչեւ վերջին հիւրը տարօրէն փոխուած են, կարծես թէ կեղծամենք դրած են, որոնք վարպետ խաղով մը ծերութեան առաջին նշանները ծածկել կը փորձեն:

Մեր տարիքը ունեցող մարդոց դէմքերուն նայելով է որ հայելիի մէջ դիտող մը պէս տրտուած զգաւած մը կ'ուենանք: մեր գէմքերուն վրայ տակաւ առ տակաւ ակօսուող կնճիռներուն ի խնդիր:

Իր միտքը անհունին բանալ, որ կը սիրէ, առաքելի կ'ըլլայ ու . . . կը հերոսանայ: Բայց կոշտ այս օրինակը անպատեհութիւններ ունի: Ճիշդ է որ տպագրական մեքենան սպիտակ թուղթը գրականութեան կը վերածէ, պրօցէսով մը որ դուռ մեքենայի վրէ է. մեքենան ինք իրով չէ որ առաջեկած է, մարդոց կողմէ շինուած է մասնաւոր նպատակի մը համար: Մեր իմացականութիւնը արտադրած է զայն և մեր նպատակը կ'ուղղէ զայն: Տպուած բառերը մեր մտքին արտայայտութիւններն են: Մեքենան մեքենայ է լոկ, ստեղծագործական ոչ մէկ ուժ ունի, բայց չենք կըրնար այնպիսի չափեր գործածել որոնք մեր իմացականութեան պարունակէն գոյրս ըլլան:

HUBERT S. B.

(Շարունակելի)

Ե՞րբ է որ ծերութիւնը կը սկսի. միշտ կարծած ենք թէ երբեք պիտի չծերանանք. մով կը մտածէ ծերանալու մասին երբ երկտասարդ է: Երբեմն միամտօրէն փորձեր կ'ընենք տեսնելու համար թէ ինչքան բան մնացած է մեզի մեր պատանեկութենէն և առջի երիտասարդութենէն, օրինակի համար, միանուագ վերելքով մը կրնանք բարձրանալ բլուրը թէ պիտի չնչասպառըլլանք, ծանր բան մը զգալով ծունկերուն վրայ. բայց ինքզինքնուս կ'ըսենք չառաջ ալ քիչ մը շնչապառ չէմք ըլլալ:

Երիտասարդութենէն դէպի ծերութիւն անցքը այնքան դանդաղ կ'ըլլայ որ հազիւ կը նշմարենք այլափոխութիւնը: Տարուոյն եղանակները երբ յաջորդաբար կուգան ու կ'անցնին, երբ աշունը կը յաջորդէ ամառն և ձմեռը աշնան, այնքան աստիճանական կ'ըլլան փոփոխութիւնները որ կը վրէպին մեր նկատառումէն: Թէեւ երբեմն աշունը կուռի գացող բանակի մը պէս կը փոթորիկ, պահուելով ամառն գունաթափ տերէներու ետին. յետոյ նոյեմբերի առտու մը անպասելիօրէն, պաղ շունչ մը կը ցնցէ և վար կ'առնէ աշնան օսկեղոյն գլխով, յայտնաբերելով ձմեռուան կմախք պատկերը: Բնոր գեղեցիկ տերէները որոնք ողջ էին, փշրուած յոյսերու պէս գետին կ'իյնան հովուան յարձակումներուն առջև. հոմն ու փոթորիկը կը յայտնեն ձմեռը բայց պատճառը չեն:

Հիւանդութիւնը ճիշդ հովուան նման ծերութիւնը կը զգացնէ, երեան կը բերէ: Ծառ հեղ, հակառակ կարգ մը մարդոց յառաջացեալ տարիքին, կը սքանչանանք անոնց աշխուժութեան, մտային արթնութեան, խօսքերուն շրմուխութեան և հաղորդականութեան ինք իրով: Բայց օր մը, պղտիկ անխոհմտութեան կամ անգրգուշութեան մը հետեանքով, օրուն համար երիտասարդութեան աստիճանը պարզ ցաւով մը կը պատժուինք, փոթորիկէն կը քուլն-եզուցէ օրտի տաքնապ, գուցէ . . . թոքատապ: Կը հաւատամ թէ քանի մը օրուն ընթացքին դէմք մը կրնայ կնճուորի, աչքեր կրնան կորսնցնել իրենց փայլն ու պայծառութիւնը, և քամակին վրայ կրնայ երևան գալ կուզը:

Ե՞րբ է որ աշունը կը սկսի մեր կեանքին մէջ: Conrad անգլիացի հեղինակը կ'ըսէ թէ երբ հասնինք քառասունի դռներուն,